

واژه های ترکی در فرهنگ گیل و دیلم

شاهپور نوروزی

بسم الله الرحمن الرحيم

تمدن چندین هزار ساله سرزمین سرسبزکناره ی خزر ، چشم هر باستان شناسی را خیره می کند و بر عظمت هنر ساکنانش گواهی می دهد.

یکی از زیباترین یافته ها و مکشوفات باستان شناسی " جام مارلیک " (تپه چراغعلی) است که هنر بومیان ماقبل آریایی را بوضوح نشان می دهد

مردمان دیلم و طبرستان از قدیم الایام به چالاکی در جنگ و سوارکاری مشهور بوده اند و بکارگیری سواران و جنگجویان دیلمی در دربار شاهان امری معمول بوده است.

برخی از واژگان بجا مانده در این زبان نشانگر قدمت چندین هزار ساله آن است برای مثال واژه zak به معنای " بچه " معادل şak در عیلامی و "uşak" اوشاق" در ترکی است.

تعداد زیادی از واژگان سومری نیز در زبان گیلکی دیده می شود که نشانگر ارتباط این دو قوم در برهه ی خاصی از تاریخ بوده است.

مثلا در زبان گیلکی sikl-sikli به معنای " تمیز و شسته و براق " است که در سومری sikil و در ترکی silik است.

حتی برخی از متخصصان سرزمین خدایان سومری را که در پشت کوه های " ماشو / ماشو mashu " قرار داشت با کوه های " ماسوله " تطبیق داده اند. البته واژه ی " ماشو " را با نام کوه های " میشوو داغی مرنند " نیز مرتبط می دانند. در آوانگاری کلمات ، بیشتر از الفبای ترکی استانبولی استفاده شده است.

آباجی (آغا باجی) **abacı** : آباجی abaci (خواهر) (رایج در روستای شرق گیلان)

آچار **açar** : اچر açar (آچار، کلید) (رایج در روستای شرق گیلان)

آچار aççar (رایج در روستای غرب گیلان)

آداش **adaş** : اداش adaş (برادر، گاهای پدر) (رایج در لنگرود)

آرخالیق **arxalıq** : آخالق alxaluq (نوعی کت)

آش **aş** : آش aş

آقا **aqa** : آقا aqa

آقا **aqa** : آقه aqe (پدر)

آل **al** : آل al (زن آل، قرمز)

آنا **ana** : اننه anane (ننه بزرگ، مادر بزرگ)

انه anne سالخورده، پیر

آیاز **ayaz** : ایاز ayaz (نسیم صبحگاهی آسمان صاف؛ نسیم مرطوب، هوای صاف شب)

اَشینمک (تویوق اَشینیر) **eşinmək** : اشنگه گودن *aşange gudan* (به هم زدن و پراکندن خاک توسط مرغ برای یافتن دانه) (رایج در شرق و غرب گیلان)

اَنلات **elat** (ایلات): ایلیات *ilyat* (کولی، دوره گرد، فالگیر) (رایج در روستای شرق گیلان)

او

اوتاق otaq : اتاق utaq (اتاق)

او

او غور uğur : او غور uqur (اغور، خیر و برکت)

سفر به خیر uqur baxayr او غور به خیر

ب

باشا باش **başabaş** : باشا باش (برابر، مساوی، سربه سر) (رایج در انگرود)

بایراق (بایداق) **bayraq** : بیرق / بیدوق bayraq / bayduq (پرچم)

بزه ک **bəzək** : وزک گودن vazak gudan (بزک کردن)

بلگه **bəlge** : بلینگه balinge (نشانه در جنگل برای گرد آوری هیزم، پایگاه هیزم) (گالشی)

بوخچا **buxça** : بخچه buxçe (بقچه)

بوشقاب (بشقاب) **boşqab** : بشقو buşqow (کاسه)

بیخو **bıxow** : بخو buxow (دستبند آهنی برای اسب یاغی و دزدها)

پلمه **pəlmə** : پلیمه palime (هوای ابری و خفه و گرفته) (گالشی)

توپ **top** : تاب tab (توپ ، انواع توپ)

ت

تاش (داش) taş : تاش (صخره بزرگ کوهساران)

توخماق toxmaq : تخماق (کلوخ کوب)

توتون tütün : توتوم (توتون)

خانیم **xanım** : خانم xanam (خانم؛ جنده)

مادر جان xanam con خانم جون

جوجوق (بچه) cocuq : جوجوغ cucuq (کارگر پادو در اداره پبله و چای)

چاخماق **çaxmaq** : چقماق **çaqmaq** (چخماق ، چخماق تفنگ)

چاریق (چاروق) **çarîq** : چاروق بند **çaruq band** (بند کفش)

چالا- چوخور **çala çuxur** : چاله چوغور **çale çuqur** ؛ **çale çuxul**
چاله چوخول (دست انداز)

چتین **çətin** : چتین **çatin** (ملال آور ، سخت ، دل آزار) (رایج در غرب گیلان)
چیتین **çitin** (رایج در لنگرود)

چپر **çəpər** : چپر **çapar** (چپر ، دیوار درست شده از نی)

چوپور **çopur** : چوپور **çupur** (آبله رو) (رایج در غرب گیلان)

چوو **çow** : چُو **çow** (شایع کردن حرف و مطلبی) (در سنگنوشته های ترکی در وادی اورخون، کتیبه ی تونیوکوک **çab** به معنای " شأن و شهرت " می باشد)

شایعه کردن **çow daganen** (رایج در لنگرود)

چو غول **çuğul** : چو غولی گودن **çuquli gudan** (شکایت کردن)

چؤمچه **çömçe** : چمچه زن **çamçe zan** (قاشق زدن به ته دیگ) (رایج در لاهیجان و لنگرود)

چووش (چاووش) **çavuş** : چوش / چکوش **çakuş** / **çauş** (چاووش)

- چی (پسوند) **çi** : فایتون چی **faytun çi** (درشکه چی)

داغ **dağ**: داغ (داغ و نشان روی تن حیوان) daq

دالبال **dal ba dal**: دال به دال (پشت سر هم ، پیایی ، لاینقطع) dal ba dal

ده برتمک **dəbərtmək**: دپرکانئن (با دست آدم خوابیده را) daparkanen
تکان دادن و لرزاندن و بیدار کردن

او را تکان دادم ، لرزاندن
دپرکانئم daparkanem

دره **dərə**: دره dare (دره) (رایج در لنگرود)

دونقوز (دونوز) **donuz**: دَنقوز danguz (خوک ، گراز) (رایج در شرق گیلان)

دول **dol**: دول dul (سطل چرمی مخصوص آبکشی از چاه حمام) (رایج در شرق و غرب گیلان)

دوشک **döşək**: دوشک duşak (تشک ، زیر انداز) (رایج در شرق و غرب گیلان)

دیغیرلانماق **dığır lanmaq** (غلطتیدن): دگردسن dagardasan (غلطیدن
از این پهلو به آن پهلو ، دور زدن ، برگشتن)

دیک **dik**: دیک dik (راست و مستقیم) (رایج در انزلی)

س

ساج saç : ساج sac (کاکل) (گالشی - دیلمی ؛ لنگرودی)

زلف و کاکل دارد. Sac dane ساج دَنه

ساجما saçma : سرچومه sarçume (ساجمه سربی) (لنگرودی)

sarçame سرچمه (گالشی)

ساغ sağ : ساق saq (تندرست)

خدا ترا سلامت بدارد. Xuda tare con saqi bade خدا تره جان ساقی بده (گالشی)

تندرستی و سلامت دارد. Con saqi dane جان ساقی دنه

سلامت هستی؟ Saq salem issi? ساق سالم ایسی؟

سارماق (سریمک) sarmaq (sərimək) (پیچیدن و بستن): ساروق saruq (بسته

، بقچه) (واژه "ساروق" اسم مفعول از مصدر "سارماق" است)

بقچه ، بسته saruq dabuste ساروق دبوسته

سانجاق (سنجاق) sancaq : قفلی سونجاق qufli suncaq (سنجاق قفلی)

سیلیک silik : سیکل سیکلی sikl- sikkli (تمیز و شسته رفته و براق) (از واژه

سومری sikil)

ش

شَنج (شَنک) şî : شى şî (رطوبت ، شبنم ، باران نم نم) (رایج در شرق گیلان)

باران شبیه شبنم می بارد. şak şî kune شاک شى کونه (گالشی)

رطوبت پس داد. şî baza شى بزا

شَوَلَن şölən : شیلان کشى şaylon kaşı (اطعام وانفاق و اکرام به عموم مردم)

ق

قاب (قابچاق) **qab** : قابدون qabdon (ظروف)

قاب عکس akse qab عکسه قاب

قابیرقا (قابیرغا) **qabırqa** : قبرقه qabarqe (قفسه سینه)

قاتار **qatar** : قطار qatar (پشت سر هم)

قاتما **qatma** : قاتمه qatme (نخ کنفی ضخیم) (رایج در شرق گیلان)

قاتیق (قاتماق "افزودن" مصدریندن) **qatıq** : قاتوک / قاتق / قاتو qatuk
qatok/qato (خورشت غذا ، خورش)

قاچماق **qaçmaq** : قاچانن qaçanan (فرار کردن پنهانی)

قارماق **qarmaq** : قرماق qarmaq (قلاب ماهیگیری)

قازان **qazan** : قازقان / قزقون qazqon (دیگ)

قازانج **qazanc** : قزنج گودن qazanc gudan (ذخیره کردن پول در جایی)

قاش **qaş** : قاش qaş (ابرو) (رایج در لنگرود و انزلی)

قاشیق **qaşıq** : قاشوق / قاشوک qaşuq / qaşuk (قاشق)

قاطر (قاتیر) **qatır** : قاطر qatar (قاطر)

قامیش (قمیش) **qamış(qəmiş)** : قمیش qamiş (گیاه نی)

قاییش **qayış** : قیش qayş (کمر بند ، تسمه چرمی ، قلاده چرمی)

قاییش ووردو qayış vurdu : قیش قیش بازی *qayş qayş bazi* (نام
یکنوع بازی که با کمر بند گروه مقابل را می زنند)

قولچماق qulçumaq : قولچماق / قولچاق / قورچاق *qulçaq/ Qurçaq*
(خپله ، چاق ، خیکی)

قولچماق Qulçumaq (رایج در لاهیجان و لنگرود)

قورباغا qurbağa : قورباغه *qurbaqe* (رایج در شرق گیلان)

قورچ qurç : قرص *qurs* (محکم و مقاوم) (در فارسی قرص و محکم گفته می شود اما این
کلمه ترکی است و در کتاب هزار ساله دیوان لغات الترك؛ "قورچ تمور" قرچ تمر " به معنای فولاد در اصل آهن سخت
و محکم و "قورچ ارن" به معنای مردان مقاوم آمده است.)

قورقوشوم (فلز سرب) qurğuşum : قورقشوم *qurquşum* (آدم یغور و
زمخت) (رایج در غرب گیلان)

قییماق (نارین دوغراماق) qıymaq : قییمه قییمه گودن *qayme qayme*
gudan (تکه تکه کردن)

ک

کۆلش **küləş**: کولوش kuluş (کاه ، کاه برنج)

کۆلک **külək**: کولاک kulak (دریای طوفانی)

گ

گَدیک gədik: گدوگ gaduk (گردنه ی برفگیر کوهستانی)

گُونگ güng: گونگ gung (تنبوشه ، لوله سیمانی)

نوختا **noxta**: نقطه nuqte (افسار و دهنه حیوانات)

ننه **nənə**: اکه ننه akke nane (فضول محله ، همه کاره و فضول)

نئهره **nehrə**: نئره neere (تغار ، نهره ، خمره سفالی)

یاخا yaxa: یخه یخه گیری (گودن) *yaxa yaxa giri (gudan)* (روبه رو کردن ، مواجهه دادن چند نفر برای کشف حقیقت) (یقه یقه گیری کردن)

یالانچی yalançı: یالانچی پهلوان *yalançı pahlavan* (کمک بند باز ، کمک ریسمان باز) (رایج بر رشت) (یالانچی پهلوان در ترکی به معنای "پهلوان دروغین" است)

یایلاق (ییلاق) yaylaq: یلاق *yalaq* (کوهستان)

مار ییلاقی *yalae mar* یلاقه مار

یاشماق yaşmaq: یاشماق *yaşmaq* (پارچه ای که نو عروس پس از عقد بدور دهان خود می بندد ؛ فرهنگ گیل و دیلم ص ۳۸)

منابع:

پاینده لنگرودی، محمود؛ فرهنگ گیل و دیلم (فارسی به گیلکی)؛ موسسه انتشارات امیرکبیر؛ چاپ اول، ۱۳۶۶، چاپخانه سپهر، تهران.